

Çanakkale'den Mudanya'ya Nasıl Gelindi: Mudanya Mütarekesi

F.Rezzan ÜNALP*

Özet:

İstiklal Harbi (1919-1922); 20.yüzyılda kazanılmış ilk anti-emperyalist, ulusal bir mücadele olduğu gibi Türk Devrimi'nin de ilk safhasını oluşturmuştur. Bu mücadelede haksız yere işgale uğrayan tüm Anadolu işgalcilerden kurtarılmış, kazanılan büyük zafer ile Batı Anadolu Yunan ordusundan temizlenmiştir. İşgal altındaki İstanbul ve Boğazlar bölgesi ile Doğu Trakya'nın boşaltılması, son adım olmuştur. Bu sonuç, Mudanya Konferansı'nda toplanan taraflar arasında imzalanan ve Türk tarafı için diplomatik bir başarı belgesi olarak nitelenen Mudanya Mütarekesi ile sağlanmıştır. Bu konferansın öne çıkan isimleri Türk heyetinin başkanı sıfatıyla İsmet (*İnönü*) Paşa ve İngiliz heyetinin başkanı sıfatıyla General Harington olmuştur.

Bu makalede, Mudanya Mütarekesi öncesinde Çanakkale'de Türk tarafı ile başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri arasında yaşanan gergin bekleyişin ve yeni bir savaş krizinin nasıl yönetildiği ve nasıl sonuçlandırıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakip Trakya'yı tahliye eden Yunan kıtalarının, Rum ve Ermeni ahalinin, iade edilen Türk-Müslüman tutsakların durumu hakkında bugüne kadar yapılmış çalışmalarla ortaya konulmuş bilgilere, yeni arşiv belgeleriyle katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu maksatla; Çanakkale ve Boğazlar bölgesinde karşı karşıya gelen Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında yaşanabilecek yeni bir sıcak savaşın, diplomatik yoldan nasıl bertaraf edildiği incelenmiştir. Ele alınan süre, 3 aylık bir süreyi (*Eylül-Kasım* 1922) kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Mudanya Konferansı, İsmet Paşa, Harington, Trakya.

* Doç. Dr. Ufuk Üniversitesi-Ankara. rezzanunalp@gmail.com/rezzan.unalp@ufuk.edu.tr ORCID No: 0000-0003-1728-046X

How to Arrive from Çanakkale to Mudanya: The Armistice of Mudanya

Abstract:

The War of Independence (1919-1922), which constituted the first phase of the Turkish Revolution, is the first anti-imperialist, national struggle won in the 20th century. In this struggle, all Anatolia, which was unjustly occupied, was liberated from the invaders, and with the great victory, Western Anatolia was cleared of the Greek army. The evacuation of the occupied Istanbul and the Straits region and Eastern Thrace was the last step. This result was achieved with the Mudanya Armistice signed between the parties gathered at the Mudanya Conference and described as a diplomatic success document for the Turkish side. The prominent figures of this conference were İsmet (İnönü) Pasha as the head of the Turkish delegation and General Harington as the head of the British delegation.

In this article, before the Mudanya Armistice, it was tried to explain how the tense wait between the Turkish side and the Allied Powers, especially England, and a new war crisis in Çanakkale was managed and how it was concluded. Following the signing of the Mudanya Armistice, it is aimed to contribute to the information revealed by the studies done so far on the situation of the Greek troops, Greek and Armenian people, and the Turkish-Muslim prisoners who evacuated Thrace, with new archive documents. For this purpose; It has been examined how a new hot war, which may be experienced between the Turkish and British forces that came face to face in the Dardanelles and Straits region, was eliminated diplomatically. The period covered covers a period of 3 months (September-November 1922).

Keywords: Dardanel (Canakkale), Mudanya Conference, İsmet Pasha, Harington, Thrace.

Giriş

26 Ağustos 1922 günü başlayan Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi ile Türk ordusunun kazandığı zafer, Türk ve İslam dünyasında yankı uyandırdığı gibi Batı'da da büyük ses getirmişti. 1922 Eylül ayı başında Türk zaferinin Avrupa başkentlerinde uyandırdığı tesiri ortaya koyan ve Osmanlı Hükümeti elçileri tarafından İstanbul'a gönderilen telgraflardan; Türk taarruzunun bu kadar hızla ilerlemiş olmasının, Avrupa başkentlerinde şaşkınlık ve takdirle karşılandığı anlaşılıyordu. Fransa ve İtalya sonucu takdirle karşılamışlar, Sovyetler Birliği de aynı şekilde tebrik telgrafları çekmişti. Türk zaferi, İngiliz hükümetini geri adım attırarak barış sürecine katılmasını sağlamış, İngiliz basını da Türk ordusunun gerek askerleri ve gerekse komutanlarının savaşı yönetmedeki kabiliyetlerini ortaya koyan makaleler yayınlamışlardır. Bu makalelerde, Türk zaferinin Lloyd George siyasetini iflas ettirdiğini ve acilen kalıcı bir barışın yapılması yer almıştır.¹

Mudanya Ateşkes Antlaşması Öncesi-Çanakkale Krizi

Türk ordusunun 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girişinden hemen sonra I. Ordu Kumandanı (*Sakallı*) Nurettin Paşa, ardından 10 Eylül günü Başkumandan Mustafa Kemal Paşa İzmir'e geldi. Nurettin Paşa, İzmir'de İngiliz Amiral Brock (*İngiliz Akdeniz Filosu Başkumandanı Sir Osmond de Beauvoir Brock*) ve Konsolos Sir Harry Lamb ile İngiltere ile savaş halinde olup olmama durumunu görüştüğünde askerlerinin karaya çıkarılma sebebini sordu. İngilizler kendi tesislerini ve konsolosluğun şehirdeki çapulculardan korunması maksadıyla çıkarıldıklarını söylediler ve kendi yurttaşlarının seyahat etmek istemeleri halinde pasaport çıkarılıp çıkarılmayacağını öğrenmek istediler. Nurettin Paşa bu konuda koruma ve güvenlikle ilgili işlerin Türkler tarafından yapılacağını söyledi. Bunun üzerine konsolosluğun emniyeti için bir miktar İngiliz askeri bırakıldı, diğerleri de gemilerine döndü. Ancak karada bırakılan İngiliz askerleri silahlı gezemeyeceklerdi.²

Bu safhada İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Kumandanı İngiliz General Harington, 9 Eylül 1922'de Albay Digby Inglis Shuttleworth'u Çanakkale savunma hattını organize etmesi için görevlendirdi. O tarihte Shuttleworth'un komutası altında sadece bir piyade taburu bulunuyordu, ancak kısa zaman içinde Malta'da bulunan Goldon Yaylalarının birinci taburu ve Kraliyet Sussex Alayının ikinci taburu ile desteklendi.³

Albay Shuttleworth Çanakkale'ye vardığı gün Tabur Kumandanı Yarbay Fitzpatrick ile görüşerek bir durum değerlendirmesi yaptı, Çanakkale çevresindeki savunma hattını belirlemek amacıyla bölük kumandanlarıyla birlikte keşifte bulundu. Çanakkale, şehirden 4 mil mesafedeki ortalama 300 metre yükseklikteki -Bayrak Tepe, Asmalı Tepe, Damyer Tepe- sıradağlar, Çanakkale'ye yapılacak bir saldırıyı engellemek için, ayrıca topçu bataryaları için gözlem yapmaya çok uygundur. Bununla birlikte zeminin bozukluğu, toprakların istihdamı için fazla imkân vermez. Sıradağlar Koca Çay tarafından birkaç parçaya ayrılır. Şartları çok uygun olmamakla beraber tepe silsilesi

1 İsmail Eyyüpoğlu, Mudanya Müharekesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 65-70.

2 Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım 4 üncü Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 41-42.

3 Kaya Tuncer Çağlayan, "Çanak (Kale) Krizi'nde İngiltere'nin Askeri Durumu", Turkish Studies, Volume 12/9, 2017, s. 24.

üzerinden büyük köyleri birbirine bağlayan bir yol vardır. Bu münasebetle düşman saldırısına karşı ve gözetleme amaçlı büyük katkı sağlayacak olan bu tepeler, Çanakkale'nin müdafaası için vazgeçilmezdir.

Çanakkale'nin tepelerle çevrilmiş olmasının dezavantajı, bir savunma hattını belirlemesini zorlaştırmasıdır. Bir taraftan savunma hattı derinlemesine yapılarak direnç gücü elde edilmeli, diğer taraftan rahat hareket edebilmek için düşman topçusu mümkün olduğunca Boğaz'ın dirseklerinden ve Kilya'daki üstten uzağa konuşlanmaya mecbur edilmelidir. Çanakkale'nin su sisteminin kurulması için görevlendirilen Teğmen W. Dynes ve Teğmen P.E.P. Benson olağanüstü bir gayret göstermiş, mühendislerin desteğinde kazılan boru yatakları ve diğer planlar ve çalışmaları büyük bir heyecanla yerine getirmişlerdi. Çanakkale'ye sevkiyat getiren gemilerin yükü önce küçük teknelere, teknelerden de iskelelere indirildi, ancak yedi yıllık durgunluğun bir sonucu olarak iskelelerin çoğu ya hizmet dışı olmuş ya da toplar, cephane ve diğer mühimmatın boşaltılması için uygun değildi. Bütün mevcut personel istihdam edildiği için, Avustralya ordusundan Yarbay Hugnes'un teklifi üzerine; Çanakkale'nin hem Asya hem de Avrupa kıyılarını önce düzene sokma teklifi kabul edildi. Nitekim Yarbay Hugnes iskeleleri özellikle ağır silahları, cephaneyi ve kamyonları kaldıracak seviyede güçlendirerek işe başlamış, hatta küçük kapasiteli bir havaalanı inşa etti. Kraliyet Hava Kuvvetlerinden tam not alan bu askeri havaalanına ilaveten Hugnes, Kilya'daki iskelelere Çanakkale'ye yedek su deposu olacak su tesisatı yaptırmıştır. Çanakkale'nin iase durumu ise oldukça yetersizdi. Taze süt, ekmek ve yumurta dışında her şey İstanbul'dan gelmektedir. Teğmen Lee, 5000 kişilik iase malzemesinin alımı için görevlendirilmiş, Türklerin (*Kemalistlerin*) iase kaynaklarını tehlikeye sokabileceği dikkate alınarak bir aylık et alınmış ve ikinci ayın eti de planlanmıştır. Teğmen Lee 28. Alay gelene kadar iaşeden sorumlu olarak görev yapmış ve gıdanın hem kalitesi hem de temininde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Benzer şekilde sağlık ve barınma ihtiyaçları için görevlendirilen Yüzbaşı A.G. Fraser, mükemmel bir çalışma gerçekleştirmiştir. İngilizler haberleşmede ise aynı başarıyı yakalayamamışlar, çünkü ihtiyaç duyulan materyal ve teknik eleman eksikliği giderilememiştir. Yapılan bütün işlerde İstanbul'un devamlı ilgisi ve desteği olmadan tatminkâr bir seviyeye ulaşmanın mümkün olmadığı görülmüştür.⁴

Çanakkale'de bu hazırlıklar sürdürülürken İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a 10 Eylül 1922 tarihinde gönderdiği telgrafta; Anadolu boşaltıldıktan sonra çarpışan taraflar arasında temas kesileceğini ve Türklere Trakya'nın bir bölümünün boşaltılması gibi bir ödün vermeye gerek kalmayacağını, Yunanların İstanbul'u işgal edebilecekleri korkusunun Mustafa Kemal Paşa ile müzakerelerde önemli bir koz olabileceğini, bu bakımdan da Trakya'daki Yunanların geri çekilmeleri önerilerine karşı olduğunu bildirmişti.⁵ Aynı tarihlerde, 11 Eylül 1922'de, İngilizler Çanakkale'nin savunması için müttefiklerinden ve dominyonlarından yardım istemişler, bu talebe sadece Avustralya ve Yeni Zelanda'dan olumlu yanıt alabilmişlerdi.⁶ Aynı gün (*11 Eylül*) İngiliz Savunma Bakanlığı'ndan (War Office) İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington'a, "Çanakkale'yi boşaltabilirsiniz. İzmit Yarımadasından da çekilebilirsiniz. Don-

4 Çağlayan, *Turkish Studies*, s. 28.

5 Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016, s. 439.

6 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 42.

anma, Anadolu'dan Trakya'ya Türk kuvvetleri geçirilmesini önleyecektir. Müttefiklerin işbirliği sağlanamazsa İngiltere bu işi tek başına yükleneyecektir. Çanakkale'deki kuvvetlerimiz Gelibolu Yarımadası'na kaydırılacaktır.” emri gönderilmişti.

Bu süreçte İstanbul ile Londra arasında yapılan yazışmalar değerlendirildiğinde İngiliz hükümetinin İtalya ve Fransa ile işbirliği içinde bulunarak Çanakkale ve İzmir mevzilerinden çekilmemek konusunda ısrarcı oldukları, bu mevzileri korudukları sürece müzakerelerde bu durumun ellerinde önemli bir koz olacağını düşündükleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İtalya ve Fransa'nın çekingen tutumları bir yana, Mustafa Kemal Paşa'nın kararlılığı karşısında endişe duydukları yapılan yazışmalara yansımıştır. Nitekim Yüksek Komiser Rumbold, 14 Eylül'de Lord Curzon'a gönderdiği raporda şöyle diyordu:

*“Tez elden bir konferans toplanması önem taşımaktadır. Savaşan tarafların artık birbirleriyle temasları kalmadı. Konferans çağrısı için şimdi en uygun zamandır. Yoksa Mustafa Kemal rahat durmaz. Ordularına, ‘İlk Hedefiniz Akdeniz’dir’ diyen Mustafa Kemal’in, ikinci hedefi Trakya’dır. Konferans olmazsa Trakya’ya geçmeye çalışacaktır. Gecikirsek güç durumda kalırız. Konferansın amacı; mütareke, Trakya, Boğazlar ve azınlıklar sorunu olmalıdır.”*⁷

15 Eylül günü toplanan İngiliz kabinesinin ana gündem maddesi doğal olarak Türk ordusunun durumu oldu. Bu toplantıda; Başbakan Lloyd George ve Sömürgeler Bakanı Winston Churchill, Boğazların takviye edilmesi konusunda bakanları ikna etmeyi başardı. Aynı zamanda Fransa, Sırbistan, Romanya ve kendilerine ait sömürgelerle görüşerek işbirliği yolları aranacaktı. İngiltere, Türkleri durdurmak için çeşitli yollar ararken; Türk Ordusu 15 Eylül'de Ezine'ye girdi, 16 Eylül tarihine gelindiğinde artık Anadolu'daki Yunan varlığına tamamen son verilmişti. Diplomatik yazışmalar devam ederken her ülke kendi çıkarlarını gözeterik konuya yaklaşmaktaydı. Süreç yavaş ilerliyor, Mustafa Kemal Paşa ise eğer geri adım atarsa cephede kazandığı savaşın sonuçlarını istediği gibi alamayacağını biliyordu. Ateşkes görüşmeleri başlayınca kadar İtilaf Devletleri'ni mümkün olduğunca sıkıştırmaya gayret edilmeliydi.⁸ İngilizler Çanakkale bölgesinden ayrılmak, özellikle Boğaz bölgesini boşaltmak niyetinde değillerdi. Çanakkale limanında o tarihe kadar bir İngiliz torpidosu bulunurken şimdi bir dretnot, iki torpido, bir tayyare gemisi daha eklenmişti. 12 Eylül'den itibaren İngiliz birliklerinin Anadolu Hamidiye tabyasından başlayarak Mecidiye tabyasına kadar uzanan bir hattı tel örgü ile tahkim etmekte oldukları görülmüş, 13 Eylül günü de bir bölük İtalyan ve bir tabur İngiliz askeri karaya çıkarılmıştı. Ayrıca Çanakkale'ye yeniden altı bin İngiliz, iki bin İtalyan askeri çıkarılacağı da haberi alınmıştı.⁹

İngiliz Albay Shuttleworth, İstanbul Hükümeti'nin Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey'e Türk birliklerinin Yunanların boşalttığı sınırı aşmamalarını, aksi takdirde böyle bir durumun savaşa neden olacağını bildirdi. Vahap Bey, Albay Shuttleworth ile yaptığı görüşmeyi ve İngilizlerin isteklerini Akıncı Müfrezeleri Edremit Merkez

7 Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 439-443.

8 Mahmut Akkor, İngiliz Tutanaklarında Mondros ve Mudanya, Kriter Yayınları, İstanbul 2019, s. 50-53.

9 Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi, Türk İstiklal Harbi (İSH) Kataloğu, Klasör (K): 1531, Dosya (D): 110, Fihrist (F): 20.

Komutanı Kasım Bey'e bildirdi. Kasım Bey, "Vatana Yunan ayağından bulaşan lekeyi yıkamak Misak-ı Millimizin gereklerindedir. İngilizlere karşı askeri bir hareket icrasına ve kendileriyle siyasi görüşmelere yetkim yoktur. Programımızı tanzim ve hareketlerimizi tertip Ankara'da bulunan Büyük Millet Meclisi'ne aittir." cevabını verdi.¹⁰

Türk ve İngiliz tarafının karşı karşıya geldiği bu safhada, kısa bir süre önce İngiltere başbakanının dominyonlarını Boğazları savunmaya çağırması İtilaf Devletleri arasındaki dayanışmayı olumsuz etkilemiş, Türklerle tekrar savaşmak istemeyen Fransa ve İtalya'yı birbirine yaklaştırmıştı. Fransa Başbakanı Poincare, askerlerinin Çanakkale'den geri alınması için İstanbul'daki Yüksek Komiser General Pelle'ye talimat vererek; Fransızların hiçbir şekilde Yunanlarla işbirliği yapmayacaklarını ve Türklerle savaşmayacaklarını Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi esnasında ona iletilmesini istemişti.¹¹ Nitekim Fransız askerlerinin geri çekildiğine dair basında çıkan haberleri Poincare'ye soran Paris'teki Türk temsilcisi Ferit Bey (*Ahmet Ferit Tek*), General Pelle'ye şu emrin verildiğini öğrenmiştir: "Lazım olmayan mevakiden kıtaatı mümkün surette geri alınız. Ve bu hususta da bazı malumat var. Fransızlar bazı yerlerden kıtaatı geri almışlardır." Ancak Ferit Bey bu emri yeterli görmemiş ve bütün Asya sahillerinden Fransız askerlerinin geri çekilmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmuştur. Ferit Bey 15 Eylül tarihli telgrafında, Doğu Trakya'nın tamamen geri verilmesini ve Boğazlarda Türk hâkimiyetinin takviyesini azami derecede desteklemekle birlikte Fransızların Boğazların kapatılmasına karşı çıktıklarını, konferansın acilen toplanması konusunda İtalya ile birlikte Fransa'nın İngiltere'ye baskı yaptıkları bilgisini de vermiştir. Aynı zamanda İstanbul'daki Fransız General Pelle Hamid (*Hasançan*) Bey* ile görüşmüş ve Hamit Bey Pelle'nin Türk taleplerini makul bulduğunu ancak İngiltere'nin ise tam tersine Türkiye'yi yok etmek fikrinden zerrece vazgeçmediğini bildirmiştir.¹²

Esasında 15 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa ile Fransız Amiral Dumesnil arasında İzmir'de gerçekleşen görüşme konuyu ciddi bir boyuta taşımıştı. Bu ciddiyet 18 Eylül'de General Pelle'nin Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaretiyle daha da büyük bir önem kazanmıştır.¹³ Nitekim General Pelle, diğer İtilaf güçlerine haber vermeksizin Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için bir savaş gemisi ile İzmir'e gelmişti, amacı Türk ordusunun tarafsız bölgeye girmesini engellemekti. Buna karşılık, Fransa yapılacak barış konferansında Ankara'yı destekleyecek ve böylece General Pelle bu büyük krizde Fransa lehine bir kazanç elde etmiş olacaktı. Ne var ki General Pelle 18 Eylül günü yapılan görüşmede tarafsız bölge konusundaki teklifini iletmediğinde,

10 Mithat Atabay, Kurtuluş Savaşında Çanakkale, Paradigma Yayınları, Çanakkale Haziran 2021, s. 273.

11 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 45.

* Hamid Hasançan (1870-1943): İstanbul'da doğmuştur. Mülkiye'nin yüksek bölümünden mezun olmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde en fazla oy almış olan İstanbul milletvekili olarak bulunmuştur. Milli hükümet tarafından "Kızılay mümessili" diye örtülü bir isimle İstanbul'da görevlendirilen Kızılaycı Hamid Bey, 8 Kasım 1920'den düşmanların çekilmesine kadar, işgal altındaki İstanbul'da yabancı temsilcilerle Mustafa Kemal ve arkadaşları adına son derece önemli konularda birçok önemli görüşmeler yapmış, heyetlere katılmış, hatta bazı antlaşmalar dahi imzalamıştır. Mustafa Kemal Paşa, İtilaf kuvvetleri temsilci ve komutanlarıyla yapılan siyasi ve diplomatik görüşmelerde, yabancı ajanslar aracılığıyla Avrupa'ya duyurmak istediği protesto ve mesajlarının yayılmasında Kızılaycı Hamid (*Hasançan*) Bey'den yararlanmış. TBMM adına Hamid Bey'in İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold ile imzaladığı 23 Ekim 1921 tarihinde imzaladığı "Esirlerin Değiştirilmesi" ile ilgili anlaşma ile Anadolu'daki bütün İngiliz esirleri ile Malta'daki bütün Türk sürgünlerinin değişimi sağlanabilmiştir. bkz. Ali Fuad Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1948, s. 141.

12 Ayşe Yanardağ, Başkumandanlık Meydan Muharebesinin Askeri ve Siyasi Sonuçları: Çanakkale Krizi ve Mudanya Mütarekesi, "Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu(3-5 Kasım 2017, Bandırma), Ankara 2018, s. 393.

13 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 200.

Mustafa Kemal Paşa ne kendisinin ne de hükümetinin tarafsız bölge diye bir yer tanımadığını belirtti.¹⁴ Mustafa Kemal Paşa tarafsız bölge konusundaki kararında haklıydı. Halbuki İtilaf kuvvetleri temsilcileri 1922 yılı Ağustos ayı başında bir araya gelmişler, bu konuyla ilgili olarak “*bir müsademenin yaşanması ihtimaline karşı*” kendi aralarında bir mütaka ihdas etmek konusunda protokol imzalamışlardı.¹⁵

Atina'daki İngiliz Elçisi Lindley aynı gün (18 Eylül) Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta, İngiltere'nin önünde iki seçenek olduğunu söylüyordu. Bu iki seçenektен birincisi Mustafa Kemal ile Misak-ı Milli esaslarına göre anlaşmak, ikincisi ise Türklerin Avrupa'ya dönmelerine karşı koyacaklarını Mustafa Kemal'e duyurmak idi. Lindley, şayet ikinci seçenek kabul edilirse Yunanistan'a müttefik gibi davranılarak Yunan ordusunun en ucuz silah olarak kullanılabileceğini de görüş olarak bildiriyordu. Rumbold da, Türk kuvvetlerinin Trakya'ya geçmelerini önlemek görevinin verildiği Amiral Brock'un Boğazlardan ve Marmara'dan her türlü geçişi ve şehrin vapur seferlerini de durdurmak niyetinde olduğunu, ancak bu yolda yapılacak uyarının Mustafa Kemal'i büsbütün kamçılacağını, o nedenle konferansa kadar Türk kuvvetlerinin Anadolu'da kalmaları yolunda bir açıklama yapılmasının daha uygun olacağını yazdı.¹⁶

Bu yazışmalar devam ederken; İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, müttefikleriyle olan ilişkilerini düzenlemek üzere 19 Eylül'de Paris'e gitti. İngiltere'nin amacı, Çanakkale bölgesinde iki ya da üç hafta daha tutunabilmektir. Eğer bunu yapamazsa barış görüşmelerine geçmekten başka seçeneği kalmıyordu. Paris'te heyetler 20-22 Eylül'de bir araya geldiklerinde Lord Curzon, Fransa'nın askerlerini geri çekmekle kendilerini yalnız bıraktıklarını ve ortaya çıkacak olumsuzlukların tek sorumlusunun kendileri olduğu ısrarını sürdürünce Fransa Başbakanı Poincare ile aralarında gergin anlar yaşandı.¹⁷ Lord Curzon'un Fransa Başbakanı Poincare'ye müttefik sorumluluklarını hatırlatıp, Harington'un Çanakkale'den çekilmesi durumunda bunun müttefikleri olan İtalya ve Fransa'nın korkaklığı nedeniyle olacağını söylemesi üzerine, Poincare'in sesi yükselecektir: Curzon'un, “*hiç böylesine içler acısı ve haysiyetten uzak bir sahne yaşamamıştım...suçlu bir okul çocuğuna bağırarak kaçık bir öğretmen gibi davranıyordu.*” ifadeleri Yunan politikası nedeniyle yara almış ilişkilerin Mudanya öncesi tam bir kırılma yaşadığını gözler önüne sermekteydi.¹⁸

Bununla birlikte tekrar bir araya gelindikten sonra yapılan görüşmeler neticesinde bir uzlaşma sağlandı, üç ülkenin temsilcileri Türkiye'ye yapılacak teklifte anlaşabildiler. Anlaşmaya göre, ilk başta Edirne ve Meriç nehrine kadar olan Trakya toprakları ve barıştan sonra da İstanbul Türklere verilecekti. Buna karşılık Türk tarafının tarafsız bölgeye saygı duyması istenecekti. Ateşkes görüşmeleri için Mudanya ya da İzmit seçeneklerinden birisinin olması üzerinde durulmuştu. Böylece Paris görüşmeleri ile birlikte Türklerin Avrupa topraklarına yeniden dönüşü, İngiltere tarafından onaylanmış oldu.¹⁹

14 Akkor, İngiliz Tutanaklarında, 50; Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt: II, 1981, s. 603-604.

15 ATASE Arşivi, K:1531, D: 110, F: 20.

16 Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 446.

17 Akkor, İngiliz Tutanaklarında, s. 53-54.

18 Sevtap Demirci, “Milli Mücadele Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri ve Mudanya Mütarekesi”, Barışın Yolunu Açan Mütareke, Sentez Yayınları, ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, Bursa 2022, s. 107.

19 Akkor, İngiliz Tutanaklarında, s. 55-56.

Paris'te bu görüşmeler olurken Çanakkale'de sıra dışı hareketlilik söz konusuydu. İtilaf Devletleri'nin kontrolü altında bulunan Çanakkale çevresi siperler ve tel örgülerle çevriliydi. Bölgeye giriş-çıkış için dört nokta belirlenmişti. Bu geçişler 20 Eylül günü üçe düşürüldü. Geçiş noktalarının birisi Erenköy yolu üzerinde, diğeri Saraycık köyü yolu üzerinde, son giriş-çıkış yeri de Karacaviran köyü yolu üzerindedi. Ayrıca Çanakkale şehir merkezinin etrafı da yeni tel örgülerle çevrilmiş ve siperler kazılmıştı. Çanakkale İngiliz İşgal Komutanlığı halkın tel örgülere yaklaşmasını yasakladı. 21 Eylül günü yayınladıkları bildiri ile Çanakkale'nin yerli halkı dışında olanların mevcut belirsizlik nedeniyle Çanakkale'den ayrılmak için hazır olmalarını istedi. Bildirinin yayımlanmasını müteakip Çanakkaleli Rum, Ermeni ve Yahudi milletine mensup olanların büyük çoğunluğu Çanakkale'yi terk ettiler. Albay Shuttleworth, gelişen olayları Mutasarrıf Vahap Bey'e bildirdi. İngilizlerin Türk ordusuyla savaşmaktan yana olmadığını, o nedenle Çanakkale'den ayrılmak isteyen herkese din ve milliyet farkı gözetmeden izin verdiklerini belirtti. Eğer çatışma kaçınılmaz olursa o zaman tüm İngiliz sömürgelerinin Çanakkale'de savaşmaktan çekinmeyeceklerini, zaten pek çok askerin de bölgeye doğru yola çıktığını söyleyerek bir anlamda Vahap Bey'e gözdağı vermek istedi.²⁰

20 Eylül günü Türk ordusu Ezine ve Bayramiç'e yaklaşmışken²¹, Genelkurmay Başkanı (*Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili*) Fevzi Paşa, 21 Eylül günü Çanakkale yönüne hareket eden Türk ordusuna ait birliklerin Sarıçalı'da bulunan 100 kadar İngiliz süvarisinin ağırlıklarıyla birlikte Erenköy'e çekildiği ve Erenköy'de Çanakkale Savaşları'ndan kalma gemiye ait cephaneliklerin İngilizler tarafından yakılarak imha edildiğini bildirdi. 22 Eylül günü Biga-Çanakkale yönünde ilerleyen Türk müfrezesinden alınan bilgiye göre; Karabiga'da 36 İngiliz süvarisi ile 2 torpido, Çanakkale'de İngilizlerin bir piyade alayı ile bir sahra bataryası ve büyük çoğunluğu Erenköy civarında olmak üzere 200 kadar süvari, Fransızların 30 Tunuslu süvari ve 70 piyadesi ve İtalyanların 200 kadar piyade askeri mevcuttu. Bu kuvvetlerin büyük kısmı kasabanın hemen güneyinden geçen ve iki sıra tel örgü ile takviye edilmiş olan tahkimat hattı içinde ve ileri postaları Erenköy ve Kus köyünde bulunmaktaydı. 2 Eylül'de bir nakliye gemisinin Çanakkale'ye asker, top ve askeri malzeme getirdiği öğrenilmişti.²²

İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 Tarihli Notası

İngiltere, Fransa ve İtalya adına Lord Curzon, Poincare ve Kont Sforza imzasıyla Ankara hükümetine 23 Eylül'de bir nota gönderildi. Bu notada; Venedik ya da başka bir kentte toplanacak olan ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleriyle Yunanistan'ın çağrılacağı bir konferansa Türkiye'nin delege göndermeyi isteyip istemediği sorulmakta; ayrıca görüşmeler sırasında Boğazlardaki tarafsız bölgelere asker gönderilmediği takdirde Edirne ile birlikte Meriç'e kadar Trakya'nın Türklere geri verileceğine ilişkin isteğin iyi karşılanacağı belirtilmekte idi. Barış Antlaşması yürürlüğe girince İstanbul'da bulunan kuvvetlerini çekeceklerini, ateşkes görüşmelerine başlamadan önce Yunan kuvvetlerinin belirli bir hattın gerisine çekilmesini sağlayabileceklerini ifade ediyorlardı. Türk tarafının kabul etmesi

20 Atabay, Kurtuluş Savaşında Çanakkale, s. 274-276.

21 Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, s. 201.

22 Atabay, Kurtuluş Savaşında Çanakkale, s. 276.

durumunda ateşkes görüşmeleri için Mudanya ya da İzmit'te hemen bir konferans toplanabileceği de teklif edildi.²³

Bu notadan İtilaf Devletleri'nin aslında Boğazlar bölgesini bırakmaya niyetleri olmadığı anlaşılıyordu. Bu arada İtilaf kuvvetleri çekildikleri bölgelerdeki cephanelikleri infilak ettirip kullanılamaz hale getiriyorlardı. Nitekim 22 Eylül günü bir İngiliz Yüzbaşı ve bir Teğmen ile dört asker Çanakkale'de Saraycık Cephaneliği'nden geriye kalan üç cephaneliği getirdikleri gazlarla ateşlemişlerdi.²⁴ Yine 22 Eylül'de bir İngiliz subayı, bir çavuş ve dört askerden oluşan İngiliz müfrezesi Çanakkale'de Cevat Paşa Bataryası Genel Cephaneliği ile Hasan Mevsuf Bataryası'nın cephaneliğini infilak ettirdi. Bir İngiliz taburu Nara'dan karaya çıkarıldı, bir top bataryası Nara iskelesinden çıkarılarak şehre doğru sevk edildi. Fransız ve İtalyanlar ise bölgeyi terk etmekteydiler. Evvelce Çanakkale'ye çıkarılmış olan Fransız piyade ve süvarileri ile İtalyan bölükleri, İstanbul'dan gelen bir posta vapuruyla 22 Eylül günü bölgeyi terk ettiler. Bu sırada Türk kıtaları Ezine ve Biga'ya doğru gelmekteydiler. Nitekim 23 Eylül'de 800 kadar Türk süvarisi Erenköyü'ne gelmiş ve tarafsız bölgeye girmiş bulunuyordu.²⁵ 25 Eylül günü Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey, Çanakkale yönüne doğru ileri hareket geçen Türk birliklerinin kumandanına, Çanakkale İngiliz İşgal Kumandanı Albay Shuttleworth'un görüşlerini bir mesajla ilettiler. Mesajında Türk ordusunun tarafsız sahaya girmemesi konusuna özellikle dikkat çekiyordu.²⁶ Bu gelişmeler karşısında İngiliz kuvvetleri çatışmaya girmeden Bayramiç'e geri çekilirken General Harington da Ankara ile irtibat kurmuş ve 26 Eylül günü bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'dan Türk ordusunun Çanakkale bölgesinden çekmesini istemişti.²⁷ General Harington'un telgrafi şöyleydi:

“İzmir'de Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

26.09.1922'de Erenköy ve Biga'nın batısından süvarinizi geriye çekmek için siz-inle derhal muhabere etmesini Hamid Bey'den (Kızılaycı Hamid Hasancan Bey'i kastediyor) rica ettim. Herhangi bir olaydan çekinmek için pek ziyade sıkıntıda-yım. Görüşmelere bağlı olarak birliklerinizi tarafsız bölge dışına çekmenizi rica ederim.

26.09.1922

*General Harington*²⁸

Bu telgraftan bir gün önce, 25 Eylül 1922 tarihinde, I. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, İzmir Bornova'daki karargâhından Menzil Mıntıka Müfettişliği Kumandanlığı'na gönderdiği emirde, Çanakkale Boğazı'nda İngilizlerin Nara Burnu ile Kepez arasında Çanakkale şehrinin dar muhitini işgal etmeye ve Türk taarruzunu durdurmaya çalıştıklarını, II. Ordu emrindeki 2. Süvari Tümeni'nin Çanakkale'yi yakından kuşattığını, 14. Tümen ile takviye edilecek 6. Kolordu Kumandanlığı'na büyük bir kısmıyla Biga-Bayramiç-Ayvacık ve öncü birlikleriyle Karabığa-Lapseki-Erenköy hattına kadar ilerlemek için emir verildiğini bildiriyordu.²⁹ General Harington ise 26 Eylül 1922'de Tümgeneral T. O. Marden'e 28. Alayı Çanakkale'ye sevk etmesi emrini vermiş, yine yolda gelmekte olan Kralliyet Fusilier'in ikinci taburunu, tüfek tugayının

23 Nilüfer Erdem, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923), Derlem Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2017, s. 509.

24 ATASE Arşivi, K: 1531, D: 110, F: 20-ac.

25 ATASE Arşivi, K: 1531, D: 110, F: 20-ad.

26 Atabay, Kurtuluş savaşında Çanakkale, s. 278.

27 Akkor, İngiliz Tutankalrında, s. 57.

28 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, haz. Ali Sevim-İzzet Öztoprak-Mehmet Akif Tural, Ankara 2006, s. 491.

29 ATASE Arşivi, K: 1645, D: 66, F: 1.

ikinci taburunu ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nden gelenleri Çanakkale mevkiine konuşlandırmasını istemişti. Tümgeneral Marden, Çanakkale'de ilk iş olarak askeri daha geniş bir alana konuşlandırmış ve bu alanın içine kuzeyde stratejik önemi büyük olan Nagara (Nara) noktasını da dâhil etmiştir.³⁰

General Harington'un Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın ardından Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey de bölgedeki öncü Türk birliklerinin kumandanına bir telgraf göndererek, 26 Eylül'de Çanakkale'den hareket edecek İngiliz birliklerine Türk kuvvetlerinin engel olması durumunda doğacak sonuçlardan Türk kuvvetlerinin sorumlu tutulacağını bildirdi. Ayrıca İngilizlerin Kepez Deresi üzerinde Türklerle bir görüşme yapmak isteğini belirten bir mesajı da telgrafına ekledi. Türk kuvvetleri içinde İngilizce bilen olmadığı gerekçe gösterilerek bu mesaj geri gönderildi. Bu arada arabuluculuk rolüne soyunan Vahap Bey'in bu girişimlerini kabul etmeyen Ankara Hükümeti, İngilizlere Vahap Bey'in Ankara Hükümeti tarafından atanmadığını, o nedenle de resmi temsil hakkının bulunmadığını bildirdi. Bunun üzerine Vahap Bey, bir süre sonra Çanakkale'den ayrılmak zorunda kaldı.³¹

General Harington Türk ordusunun Çanakkale'den çekilmesini Mustafa Kemal'den istedikten sonra 26/27 Eylül'de Londra'ya gönderdiği telgrafta; Mustafa Kemal'den süvarisini Lapseki ve Erenköy'den çekmesini istediğini, kendisine 48 saatlik bir süre tanıdığını istediğini bildirmişti. Aynı telgrafta; kendisine takviye gönderilip gönderilmeyeceğini bilmek istediğini, Mustafa Kemal'in ciddi saldırıya geçmeyeceğini sandığını, ilk ateş etmeye kendisini zorladığını, bundan kaçındığını, ama kendilerini kuşatmasına ve Boğazlara toplar yerleştirmesine göz yumamayacağını söylüyordu. Mustafa Kemal Paşa ise 27 Eylül günü, "Aramızda bir tarafsız bölge bulunduğundan haberim yoktu. Birliklerimiz Yunan ordusunu kovalıyor. Olay çıkarmaktan kaçınıyoruz. Yunan uçakları Ezine civarında uçtu. Yunan donanması İstanbul'da demirledi. Çanakkale'deki silah ve mühimmat depolarımız İngilizlerce imha ediliyor ve birliklerimizin yakınında top atışları yapılıyor. Boğazların serbestliğini kabul ediyoruz. Yanlış anlaşılmaya meydan verilmemesini dilerim." şeklinde cevap vermişti. Kısacası Mustafa Kemal İngilizlere tarafsız bölgeyi tanımadığını bildiriyordu.³²

Türk ordusunun Çanakkale'ye gelerek İngiliz keşif kollarını tel örgü hattına kadar geriye sürmelerinden ve Çanakkale'nin hemen güneyindeki sırtları tutmuş olmalarından dolayı İngilizler telaşlanmışlardı. Bu gelişme karşısında iki İngiliz tayyaresinin Kale muhitinde sürekli akşama kadar keşifte bulunduğu ve Boğaz'da bulunan İngiliz harp gemilerinden ikisinin Anadolu sahiline yaklaşarak toplarını Türk birliklerinin üzerine çevirdikleri, Midilli-Sakız arasında nakliye gemileri görüldüğü, İzmir mıntıkasında ise muhacirinin sevki, halkın elindeki silahların toplanması işiyle uğraşıldığı bilgisi, Fevzi (Çakmak) Paşa'nın 28 Eylül tarihli harp raporunda yer almaktaydı.³³

28 Eylül'de Dışişleri Bakanı Lord Curzon'dan İstanbul'daki Yüksek Komiser Rumbold'a gönderilen telgrafta, General Harington'un Mustafa Kemal ile ikili görüşme yapmasının Paris'te yapılan mutabakata uygun düşmeyeceği, ama hükümetin Mudanya Konferansı'nın bir an önce toplanmasını desteklediği bildiriliyordu. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold da müttefiklerin (İngiltere, Fransa, İtalya) 23 Eylül

30 Çağlayan, *Turkish Studies*, s. 24.

31 Atabay, Kurtuluş Savaşında Çanakkale, s.281.

32 Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 457-458.

33 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), Genelkurmay Basımevi, Yıl:17, S. 66, Aralık 1968, Vesika No: 1471.

1922 tarihli notasına Ankara Hükümetinin verdiği cevabı, 29 Eylül tarihli telgrafıyla Londra'ya şöyle bildiriyordu:

“Müttefik notasına TBMM Hükümetinin cevabı yakında bildirilecektir. Askeri harekâtımızı durdurduk. Meriç'e kadar Trakya'nın hemen boşaltılması ve Türkiye BMM Hükümetine devredilmesi gerekir. Konferansta bizi temsil edecek olan İsmet Paşa 3 Ekim'de Mudanya'ya gidecektir. Bu tarih uygun görülürse Mudanya Konferansına katılacak Müttefik generallerinin adlarının bildirilmesini rica”³⁵.

İtalya ve Fransa, Çanakkale'yi savunmak konusunda ret cevabı vermiş olsalar da; İngilizler her ne pahasına olursa olsun Çanakkale'yi müdafaa ve muhafaza kararı almışlar, burada gerekli tahkimatı yaptıklarını ve iyi hazırlanmış altı taburluk bir kuvvetleri olduğunu ve bunun donanma toplarıyla, ayrıca hava kuvvetleriyle takviye edilerek Türk ordusunun bir saldırısına karşı durabilecek hale getirildiğini düşünüyorlardı. Eylül 1922 de Malta, Cebelitarık ve Mısır'dan gelen kuvvetlerle kendi durumlarının daha da güvenilir bir hale geldiğine inanıyorlardı. Nitekim tüm bu gelişmelere bakarak Türk ordusunun bölgedeki yığınaklarının artması dolayısıyla alınan -Lord Curzon'un muhalif kaldığı- kabine kararı, 29 Eylül günü General Harington'a tebliğ edildi.³⁶

Bu kararda “Çanakkale dolayındaki Türk kuvvetlerine kumanda eden komutana bir ultimatom göndermesi, kıtalarını tespit edilen zamandan itibaren çekmediği takdirde Britanya kuvvetlerinin Türklere ateş edeceklerini bildirmesi” emrediliyordu. Verilecek çekilme süresi kısa olacaktı. Harington bu ultimatomu cebinde tuttu, uygulamaya koymadı. Bunun yerine Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekti. “Mesajınızı Amiral Dumesnil ile General Pelle vasıtasıyla aldım. Kıtalarınızı emin bir mesafeye çekmenizi ehemmiyetle rica ederim.” demişti.³⁷ Böylece İtilaf önerisinin kabul edilip ateşkes konferansının pek yakında başlayacağını öngören General Harington, Çanakkale'deki Türk kumandana ultimatom verdirmemiş ve bu suretle bir Türk-İngiliz savaşını önlemiştir.³⁸ Bu sırada 40 bin kişilik bir Türk kuvveti Çanakkale'yi, 50 bin kişilik bir kuvvet İzmit'i ve çevresini tehdit ediyordu, bu kuvvetin tümü kısa bir süre önce İzmir'de moral kazanmış, savaşa hazır birliklerdi. Bu nedenle General Harington, General Marden'e ateş etmek kaçınılmaz olmadıkça çatışmadan kaçınması emrini vermişti.³⁹

Mustafa Kemal Paşa kıtaları için istenilen talebi barışın sağlanması adına kabul etmiş ve 1 Ekim 1922 itibarıyla Çanakkale bölgesindeki ilerleyişini durdurduğunu General Harington'a iletmiştir. Böylece ateşkes görüşmelerinin önü açılmıştır. Sonuçta taraflar, 3 Ekim günü Mudanya'da bir araya gelme konusunda mutabakat varmışlardır. Sıcak bir harbe girmeden anlaşma için diplomasi yoluna başvurulması konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği gerilim siyaseti başarılı olmuş, Fransa ile İtalya'yı İngiltere'den ayırmıştı. Nitekim Sovyetler Birliği elçisi Aralov Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya, “Türkiye İtilaf Devletleri'ni bir oldubitti karşısında bırakabilir mi” diye sorduğunda bu konudan şöyle bahsedecekti: “Biz şimdi Trakya'yi savaşız ele geçiriyoruz, oraya 8000 jandarma gönderiyoruz. Bunlar, bugünden yarı-

34 Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 458-459.

35 Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 461-462.

36 Aptülhat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 104-105.

37 Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 160.

38 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 98.

39 Atilla Oral, Charles Harington, Demkar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014, s.26.

na kurulabilecek Trakya ordumuzun çekirdeğini oluşturacaktır. Böylece, Boğaz'ın her iki yakasında ordusu bulunan Türkiye, konferans durumu zorlarsa hemen İstanbul'u ve Boğaz'ı işgal edebilir.”⁴⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumuna şüpheyle yaklaşanlar da vardı. Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 1 Ekim'de Rumbold'a gönderdiği telgrafta; bu konudaki kaygılarını dile getiriyor, Türklerin tarafsız bölgeye ve İstanbul Boğazı'nı geçmesini istemiyordu. Rumbold da gecikmeksizin Londra'ya gönderdiği telgrafta, “*Mustafa Kemal'in 50 bin tüfekte İzmir Yarımadası üzerinden tarafsız bölgeye saldırma niyetinde olduğunu öğrendiklerini, zaman kaybetmeden Mudanya toplantısının gerçekleşmesi için müttefik hükümetlerin 3 Ekim günü Mudanya'da hazır bulunacağını ilettiğini*” bildiriyordu. Açıkçası İngiltere bir yandan ateşkes yapmak isterken, diğer yandan elindeki kazanımları bırakmadan bu süreci tamamlama düşüncesini sürdürüyordu.⁴¹

Çanakale bölgesinde bu gerilim yaşanırken aynı tarihlerde İzmir ve civarındaki işgal kuvvetlerinin ve işbirlikçilerin artıklarının Anadolu'yu terk etmeleri için gerekli takibat yapılmaktaydı. I. Ordu Kumandanı (*Sakallı*) Nurettin Paşa'nın yayınladığı 6 numaralı beynamede; İzmir ve civarındaki işgalci ve işbirlikçilerinin yurdu terk etmeleri için son günün, 30 Eylül olduğu bildirilmişti. Bununla birlikte 30 Eylül'de verilen mühlet sona ermekle birlikte yeterli miktarda vapurun bulunmaması sebebiyle deniz yoluyla ayrılacaklar, buna muvaffak olamadıklardan verilen sürenin sekiz gün daha uzatıldığı 30 Eylül 1922 tarihinde yayımlanan 7 numaralı beyanname ile bildirildi. 8 Ekim'e kadar deniz yoluyla gidecekler buna zorunlu olduğu gibi, deniz yoluyla gitmeyecek olanlar içeri bölgelere nakledilmek üzere kendilerine en yakın karakollara giderek beraberindekilerle birlikte isimlerini kaydettirecekler ve bu şekilde harekete hazır olacaktı. Kayıt yaptırmayanlar cezalandırılacaktı.

Buna göre Ayvalık, Urla, Kuşadası gibi iskelelerden ve Batı Anadolu'nun diğer sahillerinden deniz yoluyla ayrılmak isteyen Rumların vapurla hareket etmesine müsaade edilmiş, her bir mevkiden ayrılacakların bu beyannamenin yayın tarihinden itibaren on gün içinde deniz yoluyla seyahatlerinin uygun olduğu söylenmişti. Yoksa on gün sonunda iç bölgelere sevk olunacaktı. 7 numaralı beynamede bayrak çekilmesine ilişkin kurallar hatırlatılmış, buna göre resmi mekânlarda bayrak çekilmesi; dini ve resmi günlere münhasır olup, aynı uygulama yabancılar için de geçerli olacaktı. Konsolosluklar, resmi ve dini günlerinde tabiiyetinde buldukları devletlerin bayrağını çekerlerse yanında bir de Türk bayrağı çekeceklerdi. Örfi idare gereğince akşam saat yediye kadar olan yasak, saat dokuza kadar uzatılmış, ancak güneş battıktan sonra sokağa çıkacak olanlar fener taşımaya mecbur tutulmuşlardı. Buna uymayanlar tevkif edileceklerdi.⁴²

3 Ekim 1922 tarihinde yine Nurettin Paşa'nın imzasıyla Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne gönderilen emirle, Yunan ordusunun cepheden geri kaçarken geçtikleri köy ve kasabalarda yapmış oldukları hasarın, resmi ve hususi binaların cins ve miktarlarını gösteren kısa istatistiklerinin hazırlanarak 15 Ekim tarihine kadar Ordu Kumandanlığı'na gönderilmesi istenmişti. Ayrıca gözlemlenen mezalimlerin tafsilatlı

40 Aralov, S.İvanoviç, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, (çev. Hasan Ali Ediz), Türkiye İş Bankası Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2021, s. 145-146.

41 Akkor, İngiliz Tutanaklarında, s. 62-63.

42 ATASE Arşivi, K: 1645, D: 71, F: 1.

açıklaması, katledilen ve yaralanan ahalinin, tecavüze uğrayan kadınların sayısının da gösterilmesi emredilmişti.⁴³

Mudanya Konferansı ve Mütarekenin İmzalanması

Mudanya Konferansı başlamadan önce Boğazlar bölgesindeki İngiliz kuvvetleri; Çanakkale iki tugaylı bir tümen tarafından, İstanbul ise Maltepe-Dudullu hattında tertiplenmiş bir tugay tarafından savunulacak şekilde tertiplenmişti.⁴⁴

Konferans hazırlıklarının başladığı günlerde, 30 Eylül 1922 de, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın imzasıyla II. Ordu Kumandanlığı'na bir emir gönderildi. Verilen bu emirde; *“Mudanya Askeri Konferansının cereyanı sırasında kotaların Kocaeli yarımadasında batısına geçemeyeceği hattın Yarımca-Şile hattı olduğu”* bildiriliyor, buna göre Yarımca-Şile hattı karşısında süvari keşif kollarının 3 Ekim 1922'ye kadar bulunması emrediliyordu. Her ne kadar konferans için hazırlıklar sürdürülse de gerekli askeri tedbirlerin alınmasında dikkatli davranılmaktaydı. Mudanya Ateşkes Konferansı'na Türk delegesi olarak görevlendirilen Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa aynı gün (30 Eylül) Batı Cephesi kuruluşunda bulunan I. ve II. Ordular ile 5. Süvari Kumandanlıklarına da şu emri verdi:

*“Trakya'nın boşaltılması ve teslimi için İtilaf Devletleri generalleriyle 3 Ekim'de Mudanya'da toplanması önerilen konferansta Türk temsilcisi olarak görevlendirildim. 30 Eylül 1922 akşamı karargâhımın harp kademesiyle trenle Karaağaç'a hareket edeceğim. 2 Ekim akşamından evvel Mudanya'da bulunmak istiyorum. Karargâhımın diğer aksamı İzmir'de kalacaktır. Raporlarla, önemli ve acil evrak bana ve diğer işlemler İzmir'deki karargâhuma gönderilecektir. Soma-Balıkesir yolunu göstermek üzere 4.Kolorduca Soma'da bir kılavuzun bulundurulmasını rica ederim.”*⁴⁵

2 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa İzmir'den Ankara'ya döndü. Bir gün sonra da Mudanya Konferansı toplandı.⁴⁶ Konferansta İtilaf Devletleri'ni temsil edecek generaller, 1 Ekim gecesi İstanbul'da Franklin Boullion'un da katıldığı bir toplantı yapmışlar, Boullion'dan 28 Eylül günü İzmir'de Mustafa Kemal ile yaptığı görüşme hakkında bilgi almışlardı. Bu toplantıda Franklin Boullion, İzmir'de yarım düzine Anadolu'yu yöneten adamla buluştuğunu ve onların İstanbul'a ve Çanakkale'ye yürümeye kararlı olduklarını, 150 bin asker olduğunu ve onların arkasında da 150 bin daha olduğunu ve bütün bunların arkasında da 200 milyonluk Müslüman dünyasının olduğunu söyledi. Franklin Boullion'un bu konuşması, İngilizleri çok rahatsız etmişti. Nitekim Yüksek Komiser Rumbold, 4 Ekim 1922'de Lord Curzon'a gönderdiği telgrafta, Franklin Boullion'un faaliyetlerinden rahatsızlığını dile getirmiş, onun Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olduğunu, İngiliz ve Fransız çıkarlarına ters hareket ettiğini, Fransa'nın Mudanya'da Misak-ı Milli'yi ve hatta kapitülasyonların kaldırılmasını destekleyeceğini ifade ettiğini söylemişti.⁴⁷

İstanbul ile Londra arasında bu yazışmalar yapılırken 3 Ekim sabahı, İstanbul'daki Fransız Kuvvetleri Kumandanı ve Komiseri General Charpy beraberinde Franklin Boullion olmak üzere *Edgar Quinet* kruvazörü, İtilaf İşgal Orduları Başkumandanı ve

43 ATASE Arşivi, K: 1648, D: 26, F: 2.

44 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 74.

45 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 99.

46 Kazım Özalp, Mili Mücadele 1919-1922, C.I-II, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2020, s. 236.

47 Behçet Kemal Yeşilbursa, “Barışın Yolunu Açan Mütareke: Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Antlaşması”, Barışın Yolunu Açan Mütareke 100.Yılında Mudanya Mütarekesi, Sentez Yayınları, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Ankara, Ekim 2022, s. 205.

İngiliz Kuvvetleri Kumandanı Tümgeneral Charles Harington *Iron Duke* savaş gemisi ve İtalyan Generali Mombelli de *Duvilio* savaş gemisiyle Mudanya'ya geldiler. Generalleri Türk muhafız kıtaları, hükümet konağına vardıklarında ise İsmet Paşa karşıladı.⁴⁸

Görüşmeler İngiliz temsilcisi General Harington, Fransız temsilcisi General Charpy, İtalyan temsilcisi General Mombelli ve Türk temsilcisi İsmet paşa'nın katılımıyla 3 Ekim 1922 günü saat 15.00'da başladı. Aynı gün Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (*Genelkurmay Başkanı*) Fevzi (*Çakmak*) Paşa yayınladığı harp raporunda, Trakya'da Yunanların Müslümanlara karşı tatbik ettikleri mezalim ve tecavüzlerin gittikçe artmakta olduğunu, birçok mahallerde on beş yaşından yukarı erkeklerin ve hatta kısmen kadınların da Yunanlar tarafından tevkif edilerek bir meçhul semte götürülmekte olduğunu, bazılarının vahşiyane surette imha edilmekte olduğu haberlerinin alındığını söylemekteydi.⁴⁹

TBMM Orduları Başkumandanı adına Batı Cephesi Kumandanı İsmet (*İnönü*) Paşa, Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (*Gündüz*) Bey, Kurmay Yarbay Tevfik (*Bıyıklıoğlu*) Bey, Türk heyeti olarak konferansa katılıyordu. Ayrıca heyette iki sekreter bulunuyordu. Konferans dışında Batı Cephesi karargâhında görevli Cephe Topçu Kumandanı Galip Paşa, İstihbarat Şube Müdürü Binbaşı Tahsin (Alagöz), Zat İşleri Müdürü Binbaşı Seyfi (*Tümgeneral Akkoç*) da bulunuyordu. Bu iki kurmay subay, konferansın gidişatına ilişkin yerli ve yabancı basına bilgi vermekle görevlendirilmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi (*Çakmak*) Paşa da konferans konuşmalarını yakından takip etmek için Mudanya'ya gelmişti. Fevzi Paşa Trakya ve İstanbul işleri için talimat vermek ve fikirlerini almak üzere Trakya-Paşaeli Cemiyeti Merkez Kurulu'ndan Şakir ve İstanbul Polis Müdürü Albay Esat Beyleri de Mudanya'ya davet etmişti. Ankara temsilcisi Hâmid (*Hasançan*) Bey ile eski Atina büyükelçisi Galip Kemal Bey de Mudanya da bulunuyordu.⁵⁰

O günün Mudanya'sını ve konferansın açıldığı günkü genel atmosferi tasvir etmek gerekirse göze çarpan hususlar şöyleydi:

“Mudanya şehir olarak Çanakkale'ye çok benziyordu. Sivrisineği bol, kalın duvarları beyaz badanalı evleri, yamru yumru taşlarla döşenmiş dar yolları, tek büyük yapı olarak camileri ile küçük bir kasaba. Savaşın izlerini görmek de mümkündü. Bir zamanlar Hıristiyanların oturduğu semtte şimdi in cin top oynuyordu. Koyun sığ sularında ise çürüyen Rumların cesetlerini görmek hâlâ söz konusuydu. Limanın salgın hastalık kokan genel görünüşünü, uzaktaki manzara biraz olsun kapatıyordu: evlerin ardındaki alçak tepelerin üstü sarı sabır ağaçlarının kül rengiyle pırıl pırıldı, alabildiğine mavi denizin uzak, çok uzaklarında ise Doğu Trakya'nın paylaşılmayan toprakları uzanıyordu. Harington 3 Ekim'de Mudanya'ya varlığında, bu manzarayı göremedi; çünkü Marmara'daki bir mevsim fırtınası ile gelen yağmur, sokakları pırıl pırıl yıkamış, harap rıhtımı basmış, başlarında bando ile kendisini karşılamak için saf olmuş 200 kişilik Türk şeref katasını tepeden tırnağa kadar ıslatmıştı. Üç Müttefik Generali Mudanya'ya gelmişti, ama ne Mustafa Kemal, ne de Yunan delegeleri hazır. Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal'in toplantılara katılmayacağı, yerine

48 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 100.

49 HTVD, Aralık 1968, Vesika No:1472.

50 Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 100-101. 3 Ekim 1922 günü BMM Ordularının durumu şöyleydi: Çanakkale Boğazı bölgesinde, II. Ordu'ya mensup birliklerden Albay Zeki Bey (Soydemir) komutasındaki 2. Süvari Tümeni tarafsız bölgeye girmiş ve İngilizlerin Çanakkale etrafındaki tel örgülerine kadar yanaşmıştı. Kazım (Inanç) Paşa komutasındaki 6. Kolordu'nun 16. Tümeni Biga'da, 17. Tümeni Bayramiç'te, 14. Tümeni Ayvıcık'ta durdurulmuştu. Şükrü Naili Paşa komutasındaki 3. Kolordu'nun bir Süvari Tümeni Şile'ye, 1., 61. ve 51. Tümenleri Gebze ile İzmit arasındaki bölgeye varmışlardı. 4. Kolordu ve Kocaeli Grubu Adapazarı, Geyve, Sapanca, Karamürsel ve Yalova bölgelerindeydi. bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, I.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 442-444.

en güvendiği yardımcısı, Batı Orduları Kumandanı ve İnönü Muharebelerinin muzaffer kumandanı İsmet Paşa'yı gönderdiği öğrenildi. İngiliz hükümeti bu değişikliği öğrendiğinde, az daha bir yeni bunalım patlak verecekti, ama artık çok geçti. Harington, Mustafa Kemal'in kendisini Devlet Başkanı olarak kabul ettiğini ve görüşmelere İngiliz delegesinin düzeyinde bir başkasını göndermesini normal karşılamıştı. Mustafa Kemal'in bu kararında elbet gurur ve birtakım hesaplar da rol oynamıştı."⁵¹

Mudanya'da geniş bir konferansın yapılacağı gerekli yapı yoktu. Türkler bulabildikleri ile bir şeyler yapmaya çalışmışlardı: Bir zamanlar Rus konsolosluğu olan kıyıdaki mütevazı bir binayı seçmişlerdi. Biraz hava vermek içinde binanın duvarları kilimlerle örtülmüş, dışarıdaki tahta balkonuna da bir Türk bayrağı asılmıştı. Koya bakan en geniş odaya iki masa yerleştirilmiş, üzeri yeşil çuha ile örtülmüştü. Masalardan birinin üzerine haritalar konacak, diğerinin başında delegeler oturacaktı. Pencere küçük, demir parmaklıklıydı ve içeri pek az ışık bırakıyordu. Bu yüzden akşam çalışmaları sırasında iki gaz lambası yakmak gerekiyordu. Büyük masanın çevresinde delegeler ve yardımcıları için zor yer bulunuyordu. Herkes yerini alıp oturduktan sonra da kımıldanacak yer kalmıyordu, kısaca, burası Versailles, Sevres ya da San Remo olmaktan uzaktı.

Konferansın ilk toplantısı çetin geçti. İsmet Paşa'nın tutumu, alınacak kararların tümünün Mustafa Kemal ve Millet Meclisi tarafından onaylanması gerekeceğini açıkça gösteriyordu. Oysa Mustafa Kemal 23 Eylül tarihli İtilaf notasına hala karşılık vermemişti. Koşulları kabul etmeden önce Doğu Trakya'nın verileceği hakkında söz kopartmalıydı. Bu ise Harington'un elinde değildi. O da önce tarafsız bölgeler hakkında güvence almalıydı.⁵²

Mudanya Konferansı İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'nın derhal boşaltılması isteğinin kabul edilmemesi nedeniyle 5 Ekim'de çıkmaza girdi. Doğu Trakya'daki Yunan ordusunun tahliyesi konusu görüşüldüğü sırada Fransızlar tahliye konusunda Türkler lehine tutum sergilemişti. Fakat General Harington ve İtalyan General Mombelli bu konuda herhangi bir karar yetkilerinin bulunmadığını belirterek toplantının ertelenmesini istediler. Bu arada Harington'un Doğu Trakya konusunu sürüncemede bıraktığı sırada Çanakkale çevresinde İngiliz birlikleri tel örgü çekmekle tahkimatları kuvvetlendirirken, Boğaz'dan yeni gemiler geçmekteydi.⁵³

Trakya'nın tahliyesinde yaşanan sıkıntı nedeniyle görüşmelerin çıkmaza girmesi bir krize neden olmuştu. 5 Ekim 1922 Perşembe günü yapılan müzakerelere ait karara bağlanamayan konular üzerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'ya gönderdiği talimatta şu maddeler yer almaktaydı:

1. Karaağaç Edirne şehrinin bir mahallesidir. Yunan ordusu Edirne'nin batısına çekilmeli ve orada, bütün doğu Trakya'da olacağı gibi, TBMM Hükümeti kurulmalıdır.

2. Trakya'nın boşaltılması ve bize teslimi belirsiz bir zamana bırakılamaz. Teslim alma derhal başlayacak, kesintisiz devam edecek ve en çok 30 gün içinde sona erecek-

51 F.Rezzan Ünalp, "Mondros'tan Mudanya'ya: Milli Mücadele ve Mudanya Mütarekesi", Barışın Yolunu Açan Mütareke 100. Yılında Mudanya Mütarekesi, Sentez Yayınları, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Ankara 2022, s. 76-77; David Walder, Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s. 388-389.

52 Walder, Çanakkale Olayı, s. 390-391.

53 HTVD, Aralık 1968, Vesika No:1474.

tir. Teslim alınmış olan her noktadan İtilaf devletleri ve komisyonları derhal çekilecek ve 30 gün sonunda bütün Trakya'yı terk edeceklerdir.

3. Yunan ordusunun Anadolu'dan ve Trakya'dan götürdüğü silahsız halkı Yunan hükümeti hemen geri vermelidir. Harp esiri subaylarla erlerimizin aynı zamanda geri verilmesini isteriz.

4. Azınlıklar meselesi Mudanya Konferansı müzakeresi dışındadır.

5. Muhasamatın tatili için Trakya'nın yalnız Yunan'dan boşaltılmasıyla yetinilemez. Boşaltmadan sonra idaremizin orada kurulması kesin olarak gerekir. Yunan'dan boşaltılacak olan Trakya'nın İtilaf Devletleri işgal ve kontrolünde bulunmasına hiç bir sebep ve lüzum yoktur. Doğu Trakya'nın Fransızlar tarafından işgali bahis konusu olamaz. Ancak Doğu Trakya ile Yunan ordusu arasında Batı Trakya'nın veya bir parçasının Fransızlar tarafından işgali emniyeti sağlar. Prensiplerde uyuşma olup, müzakerelere devam halinde dahi İngilizlerin Boğazlarda yığınak yapmalarından, tahkimat genişletmelerinden ve emniyet vermeyen askerî tedbirler almalarından vazgeçmelerini isteriz. Askerî sözleşmenin yapılmasından sonra da, İstanbul ve Çanakkale'de İngiliz yığınağı kabul edilemez.

Müttefik delegelerin Mudanya Konferansı'nda çözümü gereken esas konudan kaçmaları ve olumlu bir karara varmaksızın müzakereleri uzatmaları karşısında haklı olarak şüpheye düşen Başkomutanlık, 6 Ekim 1922'de İsmet ve Fevzi Paşalara Batı Cephesi ordularına yeniden hareket serbestliği veren bir talimat gönderdi. Başkomutanlığın yukarıdaki talimatı Mudanya Konferansı'nın kesilmesine ve müttefiklere de sirayeti mümkün olan yeni bir savaş durumunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanabilecek kritik bir ortam yarattı. 6 Ekim 1922 günü saat 16.25'te, bizzat Başkomutan tarafından, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığına şu emir verildi:

“1. Teşrin-i evvelin altıncı günü mukarrer içtimanızda Trakya'nın İzmir'de tespit olunan esasat dairesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine iadesini kabul eylemedikleri takdirde, tasavvur buyrulduğu veçhile 6/7'de hemen İstanbul üzerine harekete geçiniz. Üçüncü Kolordu yakınından daha iki kolordu ile takip olunmalıdır. Çanakkale Boğazı'na tahsis olunan piyade kuvvetleri de Boğaz'a bir günlük mesafeye kadar takip olunabilir. Küçük piyade kıtaatının dâhil olduğu Boğaz üzerindeki bazı noktalarda piyade topçu ile takviye olunabilir. İzmir liman tahkimatına ehemmiyet verdiriniz.

2. Müzakere menfi neticelendiği halde, İngiliz generaline, Trakya'daki düşmanı takip için İstanbul ve Çanakkale üzerinden icra-yı harekât edecek kıtaatınızla İngiliz kıtaati arasında bir su-i tefehhüm vukuuna meydan bırakmamak için şimdiden icap edenlere evamir ve talimat vermesi muvafık olacağını bildiriniz. Bu teklifi Fransız ve İtalyan generalleri muvacehesinde yapmak muvafık olur.”⁵⁴

54 İstiklal Harbinin Son Safhası, s. 113-116; Asil Kaya, ABD Basınında Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922)“ Barışın Yolunu Açan Mütareke 100.Yılında Mudanya Mütarekesi, Sentez Yayınları, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Ankara 2022, s. 319; HTVD, Aralık 1968, Belge No: 1477.

Taraflar arasında yaşanan kriz, Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin ve Franklin Bouillon'un arabuluculuğuyla aşıldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya gönderdiği yeni telgrafla harekâtın ertelenmesini istedi. Konferanstan ayrılan ülke heyetleri 6 Ekim'de Mudanya'ya tekrar geri döndüler ve 7 Ekim'de görüşmeler yeniden başladı.⁵⁵ İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold 6 Ekim günü İstanbul'dan Londra'ya gönderdiği telgrafta; Mudanya Konferansı'nın Türklerin manevrasını ortaya çıkardığını, Kemalistlerin barış konferansı öncesi Doğu Trakya'yı elde etmek istediklerini belirtiyordu. Ayrıca Rumbold, Türklerin Trakya'ya sınırsız jandarma kuvveti göndermelerinin kısa sürede orada bir ordu kurmalarına neden olabileceğini ve bunun da çok tehlikeli olduğunu, zira bölgedeki Hıristiyan halkın Türklerin insafına bırakılması anlamına geleceğini söylüyordu. Ancak Türklerin Karaağaç'ı istemesinin doğru olduğunu, çünkü bu bölgenin Edirne'nin bir parçası olduğunu ve böylece Edirne'nin güvence altına alınacağını belirtiyordu.⁵⁶

7 Ekim günü yapılan toplantıda General Mombelli, TBMM Hükümeti'nin Doğu Trakya ile taleplerini kabul ettiğini bildirdi. Ancak Harington istenilen cevabın gelmediğini söyledi, buna sebep olarak da Lord Curzon'un Paris'te olmasını gösterdi. İsmet Paşa Harington'un bu tutumunu, "*eski nokta-i nazarlarında ısrar ettikleri*" olarak görüyordu.⁵⁷ Dolayısıyla 7 Ekim günü yapılan toplantıda da Harington'dan bir cevap alınmadığı için toplantı ertelendi. İsmet Paşa, bu arada sivil ve harp esirleri meselesinin müzakeresini istedi ve yapılan müzakerede bu konuda tartışma çıktı. Bunun üzerine İtilaf temsilcileri ve delegeleri kendi aralarında uzun görüşmeler yaptılar, nihayetinde Türk delegesinin bu konudaki isteğinin kendilerine bir nota ile verilmesini, kendilerinin de bu isteğinin kabul edilmesini isteyeceklerini söylediler. Konferans aynı gün saat 17.00'de toplanmak üzere müzakerelerine son verdi. Konferansın uzaması Türkler tarafından İngiliz diplomasisinin bilinen bir oyalama taktiği olarak algılanmıştı. Bu nedenle Türkler nezdinde sinirler gerginleşti.⁵⁸

Mudanya Konferansı müzakerelerinin her an kesilebileceği İtilaf Devletleri delegeleri tarafından hükümetlerine bildirilmesi ve İngiltere'nin dominyonlarından istediği kuvvet yardımına menfi cevap verilmesinden sonra, İngiltere Hükümeti Türk tarafının isteklerine karşı direnişten vazgeçerek, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u ikinci defa acele olarak Paris'e gönderdi. 6/7 Ekim gecesi ve 7 Ekim günü Fransa Başbakanı Poincare, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve İtalya Maslahatgüzârı Galli yaptıkları müzakereler neticesinde, Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından mümkün olan çabuklukla boşaltılarak bir ay içerisinde İtilaf kuvvetlerine teslimine ve onların da aynı süre içerisinde TBMM Hükümeti'nin mülkî memurları ile jandarmasına devretmesine karar verdiler. İngiliz delegesinin hükümetinden beklediği talimatın her an gelebileceği ümidiyle, 7 Ekim 1922 günü saat 17.00'ye bırakılan Mudanya Konferansı, talimatın gelmemesi yüzünden 8 Ekim günü saat 14.00'e ertelendi.

8 Ekim günü toplantı başladı ve bütün umutların yitirildiği bir sırada; Rumbold, Harington'a bir haber göndererek Curzon'un Fransızları inandırmayı becerdiğini, Türklerden önce kendilerinin ortaklaşa Doğu Trakya'yı işgal etmeyi kabul ettiklerini bildirdi. Venizelos 30 günlük bir süreyi kabul etmişti. Buna uygun olarak Harington da İsmet Paşa'ya koşullarını söyleyebilir, Türklerin Çanakkale ve Kocaeli'deki İngiliz

55 Erdem, Anadolu Harekati, s. 510.

56 Yeşilbursa, Barışın Yolunu Açan Müzakereler, s. 206-207.

57 HTVD, Aralık 1968, Vesika No: 1476.

58 Orhan Hülagü, "Mudanya Müzakeresi (3-11 Ekim 1922)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 39, Ankara Kasım 1997, s. 771-772.

mevzileri karşısından çekilmelerine karşılık, Yunanların da Meriç ırmağının ötesine çekileceklerini bildirebilirdi. Harington'a göre Mudanya'da artık alınacak daha önemli bir karar kalmamıştı. İtilaf Devletleri hiç olmazsa kâğıt üzerinde birleşmişlerdi. Generalin görevi İsmet Paşa ve onun da arkasında duran Mustafa Kemal'i inandırmaktı. Büyük bir dikkatle ve ustaca teminatla dolu ve karşılıklı güvenden söz eden bir konuşma hazırlandı. Türklere yapılan önerilerin reddi durumunda ortaya çıkacak tehlikelerden de söz etti. Profesyonel bir diplomat bundan daha iyisini yapamazdı ve herhalde yaptığı daha kötü olurdu. İsmet Paşa'nın ilk karşılığı hiç de cesaret verici değildi ve Harington Charpy ile Mombelli'yi Mudanya'da bırakarak son talimatı almak üzere İstanbul'a döndü. Ertesi gün "Carysfort" savaş gemisiyle geri geldiğinde, konferansın dağılacağından o kadar emindi ki, son bir konuşma bile hazırlamıştı.

General Harington konferans salonuna girdiğinde harekete geçmekte kendisine yetki veren bir telgraf bulmuştu. Az sonra birincisini doğrulayan ikinci bir telgraf daha geldi. Curzon'un işbirliği konusundaki mahareti, Lloyd George'u etkilemiş olmalıydı. Harington bu iki telgrafla birlikte, Çanakkale'deki Tümgeneral Marden'den gelen ve durumun yine dayanılmaz duruma geldiğini, daha fazla dayanamayacağını bildiren telgrafını da cebine indirdi. Harington, General Marden'e belirli bir saatte ateş açması için yetki verdikten sonra, İsmet Paşa'nın karşısına çıktı.⁵⁹

General Harington bu görüşmede hiç beklemediği bir şekilde İsmet Paşa'dan olumlu cevap aldı. Sonuçta karşılıklı mutabakata varılarak 11 Ekim günü saat 07.15'te İsmet Paşa ve İtilaf Devletleri'nin temsilcileri tarafından Mudanya Mütarekesi imzalandı.⁶⁰ Yunan temsilcisi ise yetkili olmadığını bildirerek ateşkes antlaşmasını imzalamaktan kaçındı. Ancak General Harington'un, ateşkes Yunanistan tarafından onaylanmasa dahi bu ateşkesin diğer İtilaf Devletleri'nce uygulanacağını açıklamasından üç gün sonra; İstanbul'daki Yunan temsilcisi Sinopulos, Yunanistan'ın ateşkes katıldığını müttefikler aracılığıyla Ankara hükümetine bildirmiştir.⁶¹ Mudanya Mütarekesi 14-15 Ekim gece yarısından başlayarak yürürlüğe girmiş ve böylece 3,5 yıldır devam eden Türk-Yunan Savaşı sona ermiştir.⁶²

Üzerinde anlaşmaya varılan koşullar çok basitti. Yunanlarla Türkler arasındaki çarpışmalar kesiliyordu. Yunan Kuvvetleri Meriç Irmağının sol kesimine çekileceklerdi. Yunan sivil yönetimi yetkilerini İtilaf Devletleri Askeri Komisyonlarına devredecekti. Yedi taburluk İtilaf kuvvetleri asayiş ve düzeni korumak için en çok 30 gün süreyle Doğu Trakya'da kalacaktı. Buna karşılık Türkler birliklerini Çanakkale'de kıyıda 15 kilometre geri çekecekler ve birliklerin sayısında arttırma yapmayacaklardı. Buna benzer bir önlem de Kocaeli tarafında da alınacaktı. İtilaf kuvvetleri kesin barış antlaşmasının sonuçlanmasına kadar İstanbul ve Gelibolu'da kalacaklardı. Yine bu sürenin sonuna kadar Türkler Doğu Trakya'ya asker göndermeyecekler ya da orada bir ordu kurmaya kalkışmayacaklardı. Her iki taraf da bir bakıma kendisini kutlayabilirdi. Türkler sonuçtan kazançlı çıkmışlardı, İtilaf kuvvetleri de şimdilik fazla bir şey vermemişlerdi. Bu işte kaybeden tek taraf, Yunanlar olmuştu.⁶³

İsmet Paşa gerek savaş alanlarında ve gerekse diplomaside olağanüstü nitelikleriyle sivrilmiş, ancak başlangıçta o niteliklerini ustaca saklayabilmiş bir kişiydi. General Harington bu konuda bir yanlışlığa düşmüş olduğunu, Lord Curzon'a iletilmek

59 Akşin, Dış Politika İlkeleri, s.185; Walder, Çanakkale Olayı., s. 401-403. Anlaşmaya varılması üzerine Harington bir önceki emrini iptal için General Marden'e bir telgraf göndermişti. İptal emri, Marden'in 'Ateş' emrini vereceği saatten bir saat on beş dakika önce kendisine ulaşmıştı.

60 ATASE Arşivi, K: 1535, D: 5, F: 4. Mudanya Mukavelesi.

61 Erdem, Anadolu Harekati, s. 510. Mudanya Konferansı ve Hükümete protokolü imza salâhiyeti verilmesi konusu 10 Ekim 1922 Salı günü TBMM de görüşülmüş, kabul edilmiş ve karar aynı gün saat akşam beşe kadar İsmet Paşa'ya bildirilmiştir. bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları,Cilt:23 (Devre I, Cilt: 3, İctima Senesi III), 116 ncı İnikat (Birleşim), 1 nci Celse, 10 Teşrinievvel 1338 (1922), s. 932-944.

62 ATASE Arşivi, K: 1541, D: 19, F: 11.

63 Walder, Çanakkale Olayı, s.405; İstiklal Harbinin Son Safhası, s.148-149.

üzere H. Rumbold'a yazdığı 10 Ekim 1922 tarihli mektupta şöyle anlatmaktadır:

“İsmet Paşa'yı ilk gördüğüm zaman, o benim üzerimde büyük bir etki ve izlenim bırakmadı. Görünürde gösterişsiz, ufak tefek bir insandı. Az konuşuyordu. Bundan başka bir eksiklik mi, yoksa bazı durumlarda bir üstünlük mü, bilinmez, çok da ağır işitiyordu. Bizimle ilişkilerinde ilkin çok inatçı görünüyordu. Onun güldüğünü hemen hemen hiç görmedim. Yalnız 'Nasılsınız' veya 'Allahısmarladık' derken biraz gülümsüyordu. Elbette ki Ankara'dan aldığı kesin yönergeye göre davranıyordu. Ama ayrıntılar konusunda bir üstat idi. Her satırı büyük bir dikkatle inceler ve baştan sona dek okurdu. Notlarını hızla alır ve satırların gizli bir anlamı bulunmadığına inanmadıkça düşüncesini söyleme, ama her zaman nazik davranır. Heyecanlandığını hiçbir zaman belli etmedi. Bir tür hukukçu kafası var. Bir belgeyi baştan sona dek okur, sonra birkaç dakika düşünür ve ondan sonra her paragraf hakkında düşüncesini söyler. Çalıştığımız süre içinde onu dikkatle izledim. Bunun için her fırsattan yararlandım. Ancak bütün çabalarına karşın, onu biraz daha insancıl kılmayı başaramadım. Hiç kuşku yok ki iyi bir generaldir. Ordusu da kendisine güvenmektedir. Mustafa Kemal'in çok yakın arkadaşıdır. Ama sanıyorum ki, bir sofrada oturup yemek yemek, sohbet etmek için iyi bir sofrada adamı değildir. Konferansın sonlarına doğru kendisine karşı daha saygı hisleri duydum. Öyle sanıyorum ki konferansa seçilmesi iyi olmuştur ve konuşulanların çok daha ötesini görmektedir.”⁶⁴

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması, yeni Türk devletinin tanınması yolunda çok önemli bir adımdı. TBMM Hükümeti için büyük bir siyasi başarıydı. Sıcak çatışmaya girmeden Doğu Trakya Yunan işgalinden kurtarılmış, Misak-ı Milli'nin öngördüğü sınırlar içine alınması sağlanmış, Anadolu'daki Yunan ümitleri ise bir daha yerine gelmeyecek surette ezilmişti. Londra'daki mevcut koalisyon hükümetinden muhafazakârların çekilmesiyle içeride ve dışarıda yalnız kalan Başbakan Lloyd George ise 19 Kasım 1922'de, başbakanlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶⁵

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakip Batı Cephesi Kumandanı olarak 14/15 Ekim 1922 tarihinde İsmet Paşa'nın yayınladığı günlük emir, bir anlamda Mudanya Mütarekesi ile varılan sonucu ortaya koymaktadır. İsmet Paşa bu emrinde, Milli Mücadele sırasında Anadolu'nun Yunan ordularından temizlenmesinde büyük fedakârlık ve başarı gösteren ordularına göstermiş oldukları kahramanlıktan dolayı teşekkürlerini sunmuştur.⁶⁶

Mudanya Mütarekesi imzalandığında Trakya'nın tahliye edilmesi hususu Venizelos tarafından bildirilince Edirne'nin Rum halkı telaşlanmış, Kapalıçarşı'daki mallarını toplamaya başlamışlardı. Zabıta memurları bunu önlemeye çalışırken, zenginler Selanik'e çekilmekteydiler. Daha önce Trakya'nın verilmeyeceğini halka ilan eden Yunan kumandan bu defa Rum halkı artık tahliye mecburiyetinde olduklarını söylüyordu. Ermeni muhacirlerini Bulgarlar kabule karar verdiklerinden bu süreçte Karaağaç'tan birçok Ermeni Bulgaristan'a gitti. Bir kısmı da Romanya'ya gitmek üzere hazırlanıyordu. Venizelos Trakya Rumlarına İngiliz pasaportu verilmeyi taahhüt ettiği için, Rumlar bununla arzu ettikleri yerlere gideceklerdi. Daha önce tutuk-

64 Yılmaz Akkılıç, A.Galip Tokça'nın İki Mütareke Arasında Mudanya'nın Tarihi Hatıraları, Yeni Zamanlar Sahaf Yayınları, İstanbul 1959, s. 25-26.

65 Harry N.Howard, Türkiye'nin Taksimi Bir Diploması Tarihi (1913-1923), (çev. Salih Sabit Togay), TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 354-355.

66 ATASE Arşivi, K: 1671, D: 46, F: 3.

lanan Müslüman ahaliden Edirne ve Kırklareli (*Kırklareli*)'ye birer vagonluk halk çıplak olarak iade edilirken, Uzunköprü'ye de 25 kişi iade olundu. Bu bilgilerin yer aldığı vesikada; Anadolu'dan gelen Rumların her nedense Yahudilere düşman olduğu, başlarına gelen felaketi bunların getirdiklerine inandıkları için bu yönde propaganda yaptıkları, 9 Ekim günü Yahudileri katletmek için hücum teşebbüsünde bulunmuş olsalar da başarılı olamadıkları da yer almaktadır.⁶⁷

Mudanya Mütarekesi gereğince Yunan kıtalarından Trakya'nın tahliye ettirilmesine 15 Ekim günü başlandı.⁶⁸ Doğu Trakya'yı Yunanlardan teslim almak için; mukaveleye göre üç İngiliz, üç Fransız ve bir İtalyan taburuyla bir alay Fransız ve İngiliz süvari birlikleri İstanbul'da hazırlandı. Trakya'yı TBMM Hükümeti adına, Trakya Fevkalâde Komiseri olarak tayin edilen Refet (Bele) Paşa teslim almaya memur edildi. Refet Paşa Ankara'dan Mudanya, oradan da 19 Ekim 1922 günü Gülnihal vapuruyla İstanbul'a geldi. Gelir gelmez Trakya'nın tahliyesine ve devrine ilişkin yapılacakları İtilaf generalleri ile kararlaştırdı. Refet Paşa'nın İstanbul'a vasıl olmasından önce, 15 Ekim 1922'den itibaren Doğu Trakya'yı Yunanlardan teslim almaya memur İtilaf kuvvetlerinden İtalyanlar Silivri, Vize, Saray ve Çorlu; Fransızlar Lüleburgaz, Edirne ve Kırklareli; İngilizler Uzunköprü, Tekirdağ (Tekfurdağı), Şarköy, Keşan bölgesine tren ile hareket etmişlerdi. İtilaf kuvvetlerinin Trakya'ya gelmeleri ile Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Çorlu ve Tekirdağ gibi yerlerde Yunan tecavüzlerinin önüne geçilmişti.⁶⁹

Yunanların ayrılırken köyleri yaktıkları görüldü. 16 Ekim günü Doğu Trakya'nın muhtelif mahallerinden Dimetoka, Sofulu ve Dedeağacı'na 78 vagon Rum ve Ermeni muhacir gitti. Tekirdağ'a yakın Yunan askerleri de Yunan bandıralı vapurlar ile bölgeden ayrıldılar.⁷⁰ Sinekli Hudut Emniyet Müfettişliğinin 17 Ekim tarihli raporunda da, Doğu Trakya'nın Yunanlardan tahliyesini temin eylemek üzere gönderilen İtilaf kuvvetleri askerlerinin; Çorlu, Alpullu ve Tekfurdağı kasabalarında bulunduğu yer almaktaydı. Ayrıca bu raporda; Yunanların Müslüman ahaliye yaptıkları mezalim ile Rum ve Ermenilerin göç (*belgede hicret olarak geçmektedir*) eylemekte olduklarına dair bilgilere yer verilmiştir.⁷¹

Bütün bu süreçte Çanakkale ve Boğazlar bölgesinde karşı karşıya gelen ordular arasında her an çıkması muhtemel bir savaşın taraflar arasında varılan uzlaşa ile bertaraf edilmesi ve mütarekenin imzalanması, zorlu bir sürecin sonunda elde dilen büyük bir başarıydı. Mütareke'nin imzalanmasını müteakiben Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne teslimine 30 Ekim'de başlandı ve 28 Kasım'da Türk jandarma birliklerinin sınırları kontrol altına almasıyla Gelibolu dâhil bütün Trakya toprakları TBMM Hükümeti idaresine geçmiş oldu.⁷²

Sonuç

Yaklaşık üç buçuk yıl devam eden Milli Mücadele içinde Yunan ordusuna son ve en büyük darbe Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi ile vurulmuştur. Kazanılan zafer ve devamında yürütülen takip harekâtı sonunda tüm Batı Anadolu Yunan ordusundan temizlenmiş, işgale son verilmiştir. Mudanya Konferansı ile artık bu mücadele askeri harekât boyutundan çıkmış, diplomasi çizgisine kaymıştı. Bunda doğal olarak yaklaşık 3,5 yıldır devam eden savaşın getirdiği yorgunluğun, insan ve

67 ATASE Arşivi, K: 1505, D: 56, F:1. 11 Ekim 1922 tarihinde Sirkeci'den Şark Demiryolları Askeri Komiserliği'nin Ankara'daki Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Birinci Şube Müdüriyeti'ne Şark Hatt-ı Askeri Komiseri Yüzbaşı'nın imzasıyla gönderilen rapor. bkz. EK-1.

68 ATASE Arşivi, K: 1671, D: 46, F: 3.

69 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Mili Mücadele*, s.458.

70 ATASE Arşivi, K: 1532, D: 127, F: 4-ab.

71 ATASE Arşivi, K: 1532, D: 127, F: 4.

72 Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Teslimi*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 153.

malzeme kaynaklarının temininde çekilen sıkıntıların etkisi vardı. Fakat hiç şüphesiz asıl neden, Türk ordusunun kazandığı büyük zaferin dengeleri geri dönülemez bir şekilde Türkiye lehine çevirmiş olmasıdır.

Türk tarafının akıllı ve istikrarlı bir tutumla Fransa ve İtalya'yı İngiltere'den koparmış olması İtilaf tarafında önemli bir zafiyet yaratmış, bu durum Çanakkale Krizinin yarattığı gerginliğin yeni bir savaşa sürüklenmesinin önüne geçmesinde önemli bir etki sağlamıştır. Çanakkale'de yeni bir savaşa ramak kalınan dönemde taraflar arasında yaşanan bunalım giderilmesinde; Mustafa Kemal Paşa'nın, Başbakan Lloyd George'un buyruğunu dinlemeyen General Harington'ın sabırlı, itidalli tutumları, Franklin Bouillon'un arabulucu diplomasisi önemli rol oynamıştır.

Bir taraftan Türk ordusunun kontrolü elden bırakmaksızın yürüttüğü askeri baskı, diğer taraftan Heyet Başkanı İsmet Paşa ile Başkumandan Mustafa Kemal Paşa arasındaki sıkı eşgüdüm, ihtiyatlı ve soğukkanlı yürütülen diplomasi ile tarafların bir araya geldiği Mudanya Konferansı'nda savaşa son veren mütareke imzalanmış; İstanbul, Boğazlar ve Doğu Trakya kurtarılmıştır.

Sonuç olarak İtilaf güçlerinin kendi iktidarlarının sonunu hazırlayan Türk Milli Mücadelesi, Anadolu üzerinde yapılan tüm hesapları altüst etmiştir. Türk tarafında Mustafa Kemal Paşa hedefine ulaşmış, karşı tarafta başta Lloyd George ve Venizelos olmak üzere İtilaf Devletleri'nin hayalleri sona ermiştir.

KAYNAKÇA

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi, Türk İstiklal Harbi (İSH) Kataloğu.

Klasör (K): 1505, Dosya (D): 56, Fihrist (F):1.

K: 1531, D: 110, F: 20-ac.

K: 1531, D: 110, F: 20-ad.

K 1531, D: 110, F: 20.

K: 1532, D: 127, F: 4-ab.

K: 1532, D: 127, F: 4.

K:1535, D: 5, F:4.

K: 1541, D: 19, F: 11.

K: 1645, D: 66, F: 1.

K: 1645, D: 71, F: 1.

K: 1648, D: 26, F: 2.

K: 1671, D: 46, F: 3.

K: 1671, D: 46, F: 3.

Akın, Veysi, Trakya'nın Türklere Teslimi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996

Akkılıç, Yılmaz, A.Galip Tokça'nın İki Mütareke Arasında Mudanya'nın Tarihi Hatıraları, Yeni Zamanlar Sahaf Yayınları, İstanbul 1959.

Akkor, Mahmut, İngiliz Tutanaklarında Mondros ve Mudanya, Kriter Yayınları, İstanbul 2019.

Akşin, Aptulihat, Atatürk'ün Dış Politikası İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Aralov, Semyon İvanoviç, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923,

(çev. Hasan Âli Ediz), Türkiye İş Bankası Yayınları, 9.Basım, İstanbul 2021.

Atabay, Mithat, Kurtuluş Savaşında Çanakkale, Paradigma Yayınları, Çanakkale Haziran 2021.

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt:II, 1981.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, haz. İzzet Öztoprak-Mehmet Akif Tural

Aykut, Mehmet Şerif, Trakya Milli Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I.Cilt, 3. Baskı, Ankara 1992.

Çağlayan, Kaya Tuncer, "Çanak(Kale) Krizi'nde İngiltere'nin Askeri Durumu", Turkish Studies, Volume 12/9, 2017, s. 19-34.

Demirci, Sevtap, "Milli Mücadele Döneminde Türk-İngiliz İlişkileri ve Mudanya Mübarekesi", Barışın Yolunu Açan Mübareke, Sentez Yayınları, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa) ,Bursa 2022, s. 99-114.

Erdem, Nilüfer, Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923), Derlem Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2017.

Eyyupoğlu, İsmail, Mudanya Mübarekesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD), Genelkurmay Basımevi, S. 66, Yıl:17, Aralık 1968, Vesika No: 1471, 1472, 1474, 1476, 1477.

Howard, Harry N., Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923), çev. Salih Sabit Togay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Hülagü, Orhan, "Mudanya Mübarekesi (3-11 Ekim 1922), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara 1997, s. 759-785.

Jaeschke, Gotthard, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Kaya, Asil, ABD Basımında Mudanya Mübarekesi (3-11 Ekim 1922)" Barışın Yol-

unu Açan Mütareke 100.Yılında Mudanya Mütarekesi, Sentez Yayınları, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Ankara 2022, s. 312-337.

Oral, Atilla, Charles Harington, Demkar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 2014

Özalp, Kazım, Milli Mücadele 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2020.

Soysal, İsmail, Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Şimşir, Bilal N., İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922), Bilgi Yayınevi, Ankara 2016.

Tansel, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, 10 Teşrinievvel 1338 (1922).

Türkgeldi, Ali Fuad, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1948.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C. 2, Ks. 6, Kitap 4, İstiklal Harbinin Son Safhası, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995.

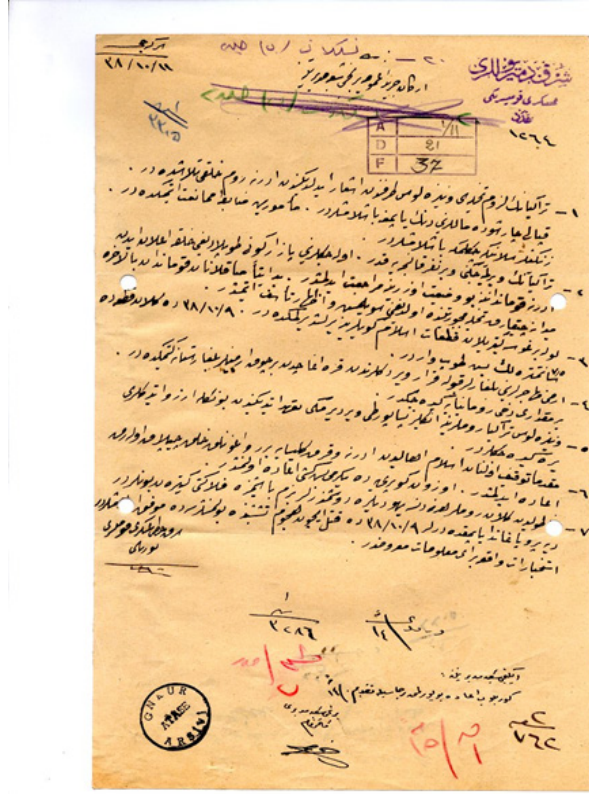
Ünalp, F. Rezzan, "Mondros'tan Mudanya'ya: Milli Mücadele ve Mudanya Mütarekesi", Barışın Yolunu Açan Mütareke 100.Yılında Mudanya Mütarekesi, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Sentez Yayınları, Ankara, Ekim 2022.

Walder, David, Çanakkale Olayı (1922), (çev. M. Ali Kayabal), Örgün Yayınevi, İstanbul 2004.

Yanardağ, Ayşe, Başkumandanlık Meydan Muharebesinin Askeri ve Siyasi Sonuçları: Çanakkale Krizi ve Mudanya Mütarekesi", RESS Congress Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu (3-5 Kasım 2017, Bandırma), Ankara 2018, s. 388-400.

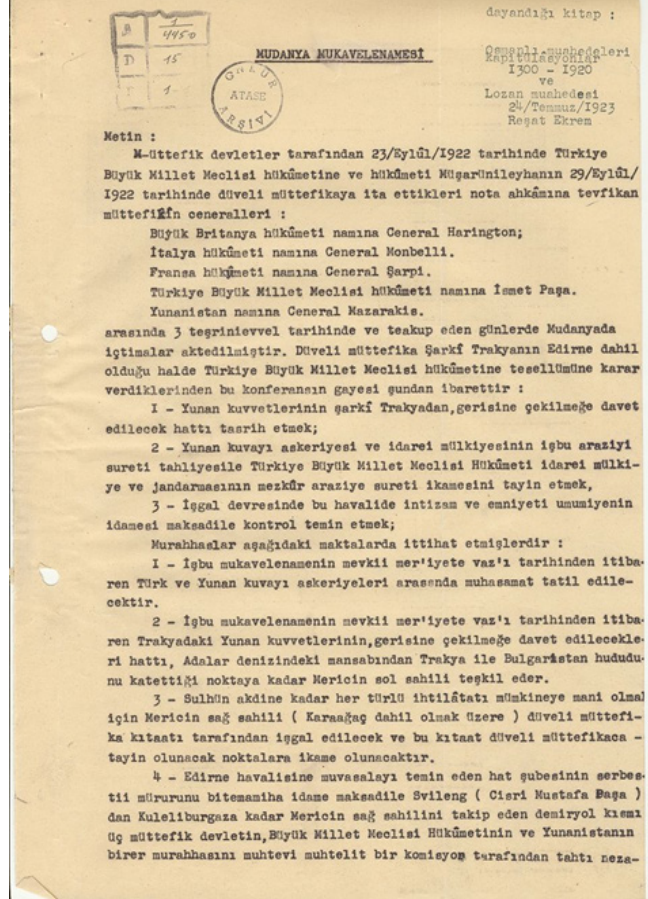
Yeşilbursa, Behçet Kemal, "Barışın Yolunu Açan Mütareke: Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Antlaşması", Barışın Yolunu Açan Mütareke 100.Yılında Mudanya Mütarekesi, (ed. Behçet Kemal Yeşilbursa), Sentez Yayınları, Ankara, Ekim 2022.

EK-173

73 ATASE Arşivi, K:1505, D: 56, F:1. 11 Ekim 1922 tarihinde Sirkeci'den Şark Demiryolları Askeri Komiserliği'nin Ankara'daki Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Birinci Şube Müdüriyeti'ne Şark Hatt-ı Askeri Komiseri Yüzbaşı'nın imzasıyla gönderilen rapor.

EK-274

EK-2 Devami

- 2 -

rete alınacaktır. Bu nezaret bir mukavele hususiyeye ile tanzim edilecektir.

5 - Şarkî Trakyanın Yunan kıtaatı tarafından tahliyesi işbu mukavelelerin mevkiî mer'iyete vaz'ından itibaren başlayacaktır. Bu tahliyede bizzat kıt'at hizmet ve teşkilâtı muhtelif askeriye ve onların muhtelif vesaiti nakliyesile müdahhar malzemesi harbiye, cephaneler ve erzak depoları dahildir. Bu tahliye takriben on beş gün zarfında icra edilecektir.

6 - Jandarma da dahil olmak üzere Yunan memurini mülkiyesi mümkün olduğu kadar çabuk geçilecektir. Her muntakai idariyeden Yunan memurini geçildikçe hükümeti mülkiye müttefikin memurine tevdi edilecek ve onlar da mümkün olduğu kadar aynı günde bunu Türk memurine devir ve teslim edeceklerdir; bu devir ve teslim Trakyanın hey'eti usumiyesi itibarile Yunan kıtaatı tarafından tahliyesinin hitamından sonra azami 30 gün zarfında nihayet bulacaktır.

7 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin memurlarına, intizam ve emniyeti mahalliyenin idamesine kat'iyen zarur olan miktarda jandarma kuvvetleri refakat edeceklerdir. Bu kuvvetlerin mecmu yekünü zabıtlar dahil olduğu halde sekiz bini tecavüz etmeyecektir.

8 - Yunan kıtaatının geri çekilme hareketi ve idareî mülkiyenin devir ve teslim ameliyatı başlıca merkezlerde yerleştirilecek olan beynelmüttefikin hey'etlerin idaresi altında vukubulacaktır. Bu hey'etlerin vazifesi balâda mezkûr geri çekilme ve devir ve teslim ameliyatını teshile tevassut etmektir. Bu hey'etler hernevi ifratlara mani olmağa çalışacaktır.

9 - Bu hey'etlerden maada Şarkî trakyanı müttefikin kıtaatı işgal edeceklerdir. Takriben yedi taburdan mürekkep olan bu kıtaat intizamın idamesini temin edecekler ve balâdaki beynelmüttefikin hey'etlere zahir hizmetini göreceklerdir.

10 - Müttefikin hey'etlerle kıtaatının geri çekilmesi, Yunan kıtaatının tahliyesi hitam bulduktan otuz gün sonra vuku bulacaktır. Müttefikin hükümetleri intizamın muhafazası ve Türk olmayan ahalinin himayesi için tedabiri kâfiye ittihaz edildiği hakkında mutabık kaldıkları takdirde bu geri çekilme ameliyesi daha yakın bir tarihte vuku bulabilir. Bu suretle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve idaresi ve jandarması bir muntakai idariyede muntazaman ifayı vazife ettiğî anda müttefik heyetler ve kıtaat bu muntakai idariyeden mukarrer otuz günlük mühletin hitamından evvel geri alınabilir.

D	4450
D	75
F	1-1

EK-2 Devami

- 3 -

11 - Anadolu'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kıtaatı ştide gösterilen hatlar üzerinde tevakkuf edecekler ve bu hatları sulh konferansının kışadı ve devamı müddetine geçmeyeceklerdir.

Balâdaki hattı fasıllar müttefik orduların her birinden bir zabıt ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti ordusundan bir zabıttan mürekkep olmak üzere muhtelit komisyenler tarafından tahdit edilecektir.

Müttefik hükümetlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti her türlü hâdisenin önünü alacak tedabiri lâzıme ihtiyatiyeye tevessül eylemekle beraber ştideki havalide kendi kuvvetleri miktarını tezyit ve tahkimat veyahut ameliyati askeriyeye teşebbüs etmemeği taahhüt ederler :

Çanakkale havâlisî :

Bosburnu, Kumburnu hattının Boğazdan itibaren on beş kilometre şarkında bir mesafeye kadar .

İzmit yarımadasından :

Boğaziçinden itibaren Şile - Derince hattının kırk kilometre şarkındaki bir mesafeye kadar .

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Bosburnu ile (Lapseki şimali) Karaburun (Karabigönün şimalinde) arasındaki sahilin lâfakal 15 kilometre mesafesine kadar topçu tabiiye etmemeği taahhüt eder.

12 - Müttefikin halihazırda buldukları arazide kalacaklardır. Bu araziye Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh konferansının kararına kadar riayet etmeği taahhüt eder. İşbu arazi berveği ştidir :

İstanbul yarımadasında :

Podismanın yedi kilometre şimali garbisinin Karadeniz üzerinde bir noktadan İstranca, Mertekli, Kışağıl, Sinekli, Karaşan çiftliği, Kadıköy, Yenice, Fladina çiftliği, Kalıkıratya (bütün bu mevaki dahildir) hattının şarkında kâin yarımadaının bütün kısmı .

Gelibolu yarımadasında :

Beklaburnu (yahut Sarosburnu) Bulayır ve Suşluk mansabı (bütün bu noktalar dahil) hattının cenubunda kâin Gelibolu yarımadasının bütün kısımları .

13 - Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh muahedesinin tasdikine kadar şarki Trakya'ya kıtaat nakletmemeği ve orada bir ordu toplamamağı ve idame etmemeği taahhüt eder.

Bu mukevele imzasından üç gün sonra mevki ner'iyete girecektir. Mudanya'da Fransızca olarak 10/Teşrinievvel/1922 de imza edilmiştir.

İmzalar :

Büyük Britanya namına Harington
Fransa namına Şarpi
İtalya namına Monbelli
Türkiye namına İsmet
Yunanistan namına . . . . .

A	4450
D	15
F	1-2